

temes-1)

ORIOL DUEÑAS ITURBE. Universitat de Barcelona

UN BALANÇ DELS ESTUDIS LOCALS DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA (2009-2019)

Presentació

En els darrers anys s'han produït destacades aportacions sobre la repressió franquista a Catalunya. Aquestes contribucions han estat especialment interessants en l'àmbit del que coneixem com a història local. En aquest article farem una breu aproximació a les darreres publicacions sobre la repressió franquista a escala local i comarcal a Catalunya. En concret, ens centrarem en la darrera dècada (2009-2019), amb la finalitat de mostrar els darrers estudis apareguts al territori que tracten des de diverses perspectives aquests fets terribles. Tots tenen en comú la voluntat de fer noves aportacions, algunes inèdites, sobre la repressió franquista per mitjà de la utilització de la documentació i dels testimonis, i tractant aspectes que van molt més enllà de la comptabilització de víctimes mortals fruit d'aquella terrible repressió.

La importància de la història local a Catalunya

No és agosarat dir que en els darrers anys les aportacions de la història local han fet un salt qualitatiu molt important. Les contribucions d'historiadors i historiadores de diversos municipis i territoris, en treballs de recerca d'àmbit universitari (tant treballs de final de màster com tesis doctorals), en publicacions de llibres o en revistes d'història local, han estat d'un valor significatiu no només per conèixer la història d'aquests indrets, sinó també per tenir un coneixement ampli de la història de Catalunya.

En els darrers anys ha aparegut una gran quantitat de recerques locals que tenen com a fil conductor l'estudi de la repressió franquista. En els últims temps hi ha un interès cada cop més gran dels historiadors/res i dels lectors/res per la història més propera, en moltes ocasions elaborada per estudiosos nadius de la mateixa població estudiada. De fet, aquests són els que s'acosten més bé als fets ocorreguts durant els anys de guerra i postguerra i, per tant, són els més indicats per analitzar-los amb una profunditat i proximitat més grans. Controlen les publicacions que s'han dedicat a aquells anys, coneixen el territori i, sobretot, coneixen els veïns protagonistes dels fets locals, les famílies, les cases,

els testimonis que van relacionar-se amb els afectats o van viure els esdeveniments i altres factors que només algú que ha nascut i crescut en un indret pot entendre i tenir en compte a l'hora de fer-ne una anàlisi històrica. És una tasca no gens fàcil, atesa la delicadesa d'aquells fets, la majoria dels quals són encara recents i provoquen dolor. És una feina, per tant, que cal posar en valor.

Memorial fossa republicana, inaugurat el 28 d'octubre de 2010. Dut a terme pel Memorial Democràtic, l'Ajuntament de Lleida i el Servei d'Història, Documentació i Patrimoni de la Universitat de Lleida.

Les darreres recerques vinculades a la repressió franquista efectuades a Catalunya han donat lloc a noves aportacions lligades a aquells fets històrics. Aquests estudis han servit per difondre fets que fins fa poc eren gens o poc coneguts. La possibilitat de consultar documents fins fa poc restringits o de difícil accés, l'aparició de noves fonts històriques i la posada en valor de la recollida de testimonis que visqueren aquells fets han permès aquest salt qualitatiu en les publicacions vinculades a la repressió franquista.

Publicacions sobre la repressió franquista en l'àmbit local i comarcal (2009-2019)

Les noves aportacions que es presentaran a continuació han permès fer un salt qualitatiu en la historiografia vinculada a la repressió franquista local i comarcal. Dit això, també cal esmentar que les aportacions fetes en anys anteriors, tant sobre la Guerra Civil¹ com sobre la posterior dictadura franquista, han estat imprescindibles per donar a conèixer aquells fets i és just que es reconegui la feina feta per tots aquells investigadors.

Tots aquests treballs foren precursors a l'hora d'explicar i difondre els esdeveniments que succeïren en aquells indrets durant la Guerra Civil i els primers anys de dictadura franquista. Aquestes feines, en conjunt, se centraren a mostrar els principals fets i a fer unes primeres estimacions del nombre de víctimes mortals a causa de la repressió franquista.

A partir de l'any 2009 les publicacions locals o comarcals vinculades a la repressió franquista s'han incrementat tant en nombre com en qualitat d'aportacions. Els nous treballs que s'han presentat han aprofitat la possibilitat que han donat alguns arxius per accedir a una documentació fins aquell moment restringida, especialment als arxius militars d'Àvila o Guadalajara, o la possibilitat d'accedir a la consulta dels procediments judicials vinculats als sumaríssims d'urgència i consells de guerra, i també als expedients oberts pels tribunals de responsabilitats polítiques. Juntament amb l'obertura dels arxius s'ha produït l'accés a través d'internet a multitud de documentació digitalitzada que s'ha posat a l'abast de tothom, i que abasta tant arxius com alguns diaris. Tot plegat ha servit perquè els investigadors i investigadores que s'han interessat per aquest àmbit temàtic tinguessin més eines per localitzar dades relacionades amb la repressió franquista i analitzar-les. Per una qüestió d'espai, en aquest article només ens dedicarem a presentar breument les principals edicions de llibres dedicats a la repressió franquista i publicats durant la darrera dècada. No entrarem a comentar i analitzar les aportacions en diverses revistes locals, les quals han estat tant o més importants per donar a conèixer fets vinculats a municipis o comarques.²

Per a aquest estat de la qüestió de publicacions sobre la repressió franquista s'ha decidit fer-ne una presentació segons els continguts i la cronologia que tracten. En primer lloc cal presentar els llibres que tracten diversos períodes històrics i en els quals es fa esment a la repressió franquista. Entre les publicacions que recullen aquesta cronologia cal esmentar: Josep Recasens Llord, *El Daltabaix de la Conca de Barberà de 1936 a 1945* (2009); Lluís Català Massot i altres, *II República, Guerra Civil i Repressió Franquista a Torredembarra: set estudis per al seu coneixement* (2010); Carme Botifoll Benasat, *Conflictivitat social i repressió: Santpedor (1931-1945)* (2010); Andreu Comellas Doñate, *Viladecans, recull*

de gent: històries del franquisme i de la transició (2013); Ignacio Hierro, *La Desmemòria històrica: la Guerra Civil, el primer franquisme i la repressió al Berguedà (1936-1945)* (2014); Jordi Algué Sala i altres, *Silencis: República, Guerra Civil i repressió franquista a Navàs (1931-1945)* (2015); Francesc-Xavier Tolosana Arriaga *De la Segona República a la repressió franquista al Morell (1931-1945)* (2017); Josep Ll. Martín i Berbois, *Pa amb vi i sucre, història oral de Sant Quirze del Vallès* (2017), i Francesc Fortuño Bonet, *Bràfim: II República, Guerra Civil, franquisme i transició* (2018).

Presó Model de Barcelona. Any 1941. Autor: Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona

Pel que fa als estudis que se centren exclusivament a explicar i analitzar de manera minuciosa la repressió franquista als seus municipis o comarques, cal destacar: Lluís Eroles i Salvador Llorac *La Postguerra en un municipi de l'Alt Penedès: Sant Sadurn d'Anoia, 1939-1952: un exercici de recerca documental i recuperació de la memòria oral* (2009); Josep Recasens Llord, *La Repressió franquista al Priorat (1939-1950)* (2009); Ramon Arnabat, Jesús Castillo i Daniel Sancho, *La Repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès, 1939-1948* (2009); Antoni Lardín, *1939. La repressió franquista a Collbató* (2009); Quim Fors i Pujol, *Els Poders locals i el primer franquisme a Tordera (1939-1951)* (2013); Margarida Colomer i Rovira, *La Postguerra a Mataró: 1939-1952* (2013); Josep Maymí, *Crònica d'uns anys grisos: Llagostera 1939-1954* (2013); Ramon Arnabat (dir.), Josep Solé i altres, *La Repressió franquista al Garraf* (2013); Josep Recasens, *La Tarragona silenciada: l'opressió de l'aparell franquista (1940-1965)* (2014); Eduard Navarro, *Estudis sobre el franquisme i la repressió a Granollers i el Vallès Oriental* (2014); Eulàlia Pérez i Vallverdú (dir.), *Barcelona en postguerra: 1939-1945* (2014); Amadeu Gallart i Sol Gasch, *Trossos de*

temes-1)

temps de la Seu de postguerra (2016); Vicenç Relats i Casas, *El Port de la Selva després de les bombes: memòria de l'exili, la repressió i la supervivència durant la postguerra* (2016); Jordi Galofré i Miquel Rustullet Noguer, *La Repressió franquista a la comarca del Pla de l'Estany* (2017); Conxita Mir, Albert Rafael Cots i Gabriel Ramon-Molins, *Tenien nom: víctimes de la repressió franquista a les terres de Lleida (1938-1963)* (2017); Xavier Tornafoch Yuste, *El Primer franquisme a Vic: (1939-1949)* (2018); Montserrat Garriga Paituví, *Batea, exili republicà i repressió franquista* (2018); Josep Capsir i Maíz, *Baró de Viver 1939-1944: els consells de guerra* (2018); Josep Recasens Llord, *La Repressió franquista al Tarragonès*, (2019); Daniel Arasa, *100 consells de guerra: la repressió franquista a Tortosa i el delta de l'Ebre* (2019); Joan Montblanc i Lasaga, *L'empresonament franquista al Baix Llobregat, 1939-1960* (2019), i Rosa Toran, *La repressió al Masnou (1939-1952)* (2019).

Feines de reconstrucció del pont de Torroella de Montgrí. En aquestes feines hi participaren presoners de guerra republicans. Fons fotogràfic Municipal dipositat al Centre de Documentació del Museu de la Mediterrània

El nombre de publicacions d'història local dedicades a la repressió franquista en aquesta darrera dècada ha estat més que destacable. Les aportacions que es fan són en tots els casos fonamentals per conèixer el funcionament i la tipologia de la repressió, ja que introdueixen noves dades relacionades amb els presoners de guerra, els treballs forçats, les depuracions, els afectats pels tribunals de responsabilitats polítiques i els consells de guerra i aquelles persones que partiren l'exili i tingueren l'infortuni de ser internades en camps de concentració nazis. Són treballs que han permès fer públics els noms i cognoms de totes les víctimes. Gràcies a aquests estudis sabem les persones que malauradament perderen la vida i, a

més, es dona publicitat a totes les víctimes que foren objecte d'aquella terrible persecució. Sense cap mena de dubte es tracta alhora d'aportacions rigoroses quant a recerca històrica i d'homenatges a tots aquells homes i dones que patiren aquells fets, com també a les seves famílies.

Tots aquests estudis coincideixen, en l'aspecte cronològic, a iniciar el procés repressiu a partir de l'abril de 1938 (en els casos dels primers territoris ocupats a les zones de Lleida i Tarragona) o l'any 1939, data del final de la guerra. On no hi ha tant consens és en la data final d'anàlisi d'aquesta repressió. En aquest sentit, tenim propostes que arriben a mitjans i finals dels anys quaranta, d'altres que arriben als cinquanta i fins i tot casos que finalitzen la recerca als anys seixanta. Aquesta diversitat cronològica es deu en primer lloc a les particularitats de cada territori, i també a la voluntat d'incloure la persecució que exercí la dictadura sobre persones i col·lectius més enllà dels fets vinculats amb el conflicte bèl·lic (maquis, antifranquisme, moviment obrer, etc.), o els casos en què va actuar el Tribunal d'Ordre Públic a partir de 1960.

D'entre aquestes publicacions, cal esmentar el treball de la comarca del Garraf (2013), dirigit per Ramon Arnabat, que completa tot una sèrie d'estudis dedicats a la guerra, els bombardejos i la repressió al Penedès i al Garraf; els estudis coordinats per Conxita Mir (2017) sobre el territori lleidatà, on s'ha aconseguit explicar de manera minuciosa la repressió en aquelles comarques poble a poble i al mateix temps aportar més de 10.000 noms de represaliats i represaliades, i l'estudi de la repressió a tota la comarca del Baix Llobregat, el qual ha aconseguit els noms i cognoms de més de 5.000 veïns de la comarca que patiren presó (2019). Totes aquestes aportacions es recolzen en (i aporten) multitud de dades recollides en diversos arxius. Totes han estat publicades gràcies a l'esforç institucional d'ajuntaments o consells comarcals, per entitats de recuperació de memòria històrica i per editorials que aposten per publicar llibres dedicats a aquesta temàtica. Un esforç important per part de tots ells que, malauradament, a vegades no és prou reconegut ni conegut perquè els llibres editats no arriben a tots el territori català.

Finalment volem esmentar tots aquells treballs que tracten aspectes concrets relacionats amb la repressió franquista. En aquests casos cal mencionar els que s'encarreguen d'estudiar el patrimoni associat a aquell període històric, per exemple a partir de la construcció d'infraestructures militars per protegir la frontera en el context de la Segona Guerra Mundial, com Josep Clara i altres en *Els Fortins de Franco a la Vall de Ribes: Pardines, Ribes i Campelles: CR 39 a CR 44* (2019); o bé publicacions dedicades a mostrar les fosses, els vestigis bèl·lics o la simbologia franquista encara present a l'espai públic com el cas de Conxita Mir, Aida Garrós i Gabriel

Document d'un presoner de guerra republicà adscrit a un batalló de treballs forçats. Arxiu personal Oriol Dueñas

Webgrafia

Associació Memòria i Història de Manresa: <https://www.memoria.cat/>
 Institut d'Estudis Penedesencs: <https://www.totselsnoms.org/>
 Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat: <http://www.memorialbaixlobregat.cat/enllacos-interes/index.htm>
 Universitat de Lleida: <http://www.victimeguerracivilfranquisme.udl.cat/>
 Memorial Democràtic: <https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/>

Notes

1. Per a una aproximació de les aportacions sobre la Guerra Civil des del món local vegeu: SOLÉ, Queralt, «La historiografia local de la Guerra Civil a Catalunya (1986-2009)», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, núm. 66, 2010, p. 333-360.

Ramon en *Vestigis, memòries i símbols a les comarques de Lleida, 1931-2014* (2014); o bé l'estudi de la reconstrucció de postguerra de localitats afectades pels danys de guerra que fa Josep Borràs i Gené en *Vilanova de la Barca: la destrucció, la reconstrucció i el renaixement d'un poble: 1939-1969* (2018). També hi ha estudis centrats a assenyalar les depuracions de col·lectius específics, ja fossin funcionaris municipals, professionals liberals o mestres: F. Xavier Carreras de Cabrera, *Depuració de la conducta política i social dels metges gironins (1939-1946)* (2016); Marc Gil Garrusta, *Barcelona al servei del Nuevo Estado: depuració a l'Ajuntament durant el primer franquisme* (2017), i Quim Fors i Pujol, *La Depuració dels mestres republicans a Tordera durant el franquisme* (2018). Altres estudis es dediquen a analitzar exclusivament l'actuació del tribunal de responsabilitats polítiques, com Albert Solé Fernández, *Dret a castigar: la Llei de Responsabilitats Polítiques al Tarragonès (1939-1945)* (2017).

Ambed aquest article hem volgut mostrar una selecció detallada de les publicacions aparegudes en els darrers anys sobre la repressió franquista en l'àmbit local. Es posa de manifest la gran qualitat de la història local del nostre país, no només pel nombre d'aportacions sinó pel rigor d'aquestes. Hem de felicitar-nos per la bona salut de la nostra història local, la qual és imprescindible per entendre en tota la seva amplitud i complexitat els fets històrics vinculats a la Guerra Civil i a la dictadura franquista. ■

2. Per accedir a moltes publicacions locals, vegeu: RACO (Revistes Catalanes amb Accés Obert), un repositori cooperatiu des del qual es consulten, en accés obert, els articles a text complet de revistes científiques, culturals i erudites catalanes amb la principal finalitat d'augmentar-ne la visibilitat. Actualment hi ha disponibles 105 revistes digitals d'història de Catalunya, tant general com local: <https://www.raco.cat/raco/> [darrera consulta: 8 d'abril de 2020].

En un mateix sentit també cal destacar el projecte SIBHIL·LA, Servei d'Informació Bibliogràfica i de Documentació d'Història, Llengua, Literatura i Art de Catalunya, que recull, entre altres, un fons d'història local de Catalunya. Aquest fons és un catàleg bibliogràfic d'accés públic i gratuït sobre història local de Catalunya: <http://sibhilla.uab.cat/cgi-bin/wxis.exe/iah/scripts/?IsisScript=iah.xis&lang=ca&base=FONS> [darrera consulta: 8 d'abril de 2020].